

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقریرات درس خارج اصول

حضرت آیت الله سید محمد رضا مدرسی طباطبائی نیرودی دامت برکاته

دوره‌ی دوم - سال نهم - سال تحصیلی ۹۱-۹۲

جلسه ۸۵ - دوشنبه ۹۲/۲/۲

معیار برگزیده در شبهه‌ی غیر محصوره

در مباحث گذشته روشن شد که با وجود علم اجمالی، مانع عقلی نسبت به شمول ادله‌ی اصول مؤمنه در همه‌ی اطراف وجود ندارد و آنچه که برخی فرمودند که تناقض عقلی لازم می‌آید و ثبوتاً محال است، نفی کردیم و بیان کردیم تنها محذور، همان محذور عرفی و عقلایی است؛ به این معنا که عقلاً نمی‌پذیرند کسی دارای تکلیفی باشد و به مجرد یک اشتباه از تکلیف رفع ید شود، مگر در مواردی که عنایت خاص به آن بوده و تصریح شود. در نتیجه بیان کردیم اطلاق ادله‌ی اصول را به دلیل استهجان عرفی شامل تمام اطراف شبهه نمی‌دانیم.

اکنون اگر فرض شود اطراف علم اجمالی به قدری زیاد باشد که شمول ادله‌ی اصول نسبت به بعضی اطراف یا همه‌ی اطراف مستهجن باشد، اصل در همه‌ی آن جاری نیست و در محدوده ابتلا بدون معارض اصل مؤمن جاری می‌گردد.

به عنوان مثال می‌دانیم یک گوسفند از ده هزار گوسفند موجود در شهر حرام گوشت است و مکلف به گوسفندی برخورد می‌کند. اگر اصول مؤمنه متعارض باشد استفاده از این گوسفند برای مکلف جایز نیست، اما اگر اصول مؤمنه متعارض نباشد به این جهت که جریان اصل مؤمن در بعضی خاص از اطراف یا همه‌ی اطراف مستهجن است، مکلف می‌تواند در افراد مورد ابتلا اصل مؤمن جاری کند.

اینکه اصل عملی نسبت به همه‌ی اطراف جاری نیست به این دلیل است که اصل عملی تنها برای رفع مشکل در مقام عمل به کار می‌آید و هیچ‌گونه طریقت و کاشفیتی از واقع ندارد. بدین جهت در اطراف

کثیره‌ای که وجود دارد و مکلف عملاً با همه‌ی آنها برخورد ندارد اصل عملی جاری نیست، هرچند وجود تکلیف در آنها موهوم نباشد. در نتیجه افرادی که ممکن است عملاً مورد ابتلا قرار گیرند دارای اصل مؤمن بدون معارض می‌باشند.

فرق این بیان و بیان شیخ رحمته‌الله در این است که معیار شیخ مبتنی بر آن بود که مکلف در هر یک از اطراف اطمینان به عدم تکلیف پیدا می‌کند و با این اطمینان، مرتکب آن طرف می‌شود و بیان کردیم در چنین فرضی اساساً نیازی به اصل مؤمن نیست. اما طبق معیاری که برگزیده‌ایم نمی‌گوییم مکلف اطمینان به عدم تکلیف دارد، بلکه حتی اگر مکلف احتمال قابل اعتنا به تکلیف بدهد باز از آنجا که در همه‌ی اطراف اصل مؤمن نمی‌تواند جاری شود، زیرا آن اصول برای رفع مشکل عملی است و در مواردی که عملاً مورد ابتلا نیست نیازی به اصل مؤمن ندارد، در نتیجه موارد ابتلا بدون معارض دارای اصل عملی خواهد بود.

و حاصل اینکه جهت تبیین شبهه‌ی غیر محصوره می‌گوییم: اگر کثرت اطراف به حدی باشد که جریان اصول مؤمنه در تمام اطراف مستهجن باشد آن را غیر محصوره می‌دانیم.

شبهه‌ی کثیر در کثیر

علم‌های اجمالی که تاکنون فرض می‌شد مثلاً یک، سه، پنج، یا حداکثر ده نجس در میان اطراف کثیره بود، اما گاهی معلوم بالاجمال نیز کثیر است؛ مثلاً می‌دانیم هزار گوسفند در میان سه هزار گوسفند، حرام گوشت هستند. آیا در چنین مواردی با اینکه اطراف غیر محصوره است (به حسب ملاک‌های عرفی) اجتناب لازم است؟ به تعبیر دیگر اگر دو یا سه گوسفند در سه هزار گوسفند معلوم بالاجمال بودند اجتناب از اطراف را لازم نمی‌دانستیم و موافقت قطعی و جویی نداشت، اما اگر هزار گوسفند حرام باشد آیا علم اجمالی منجز است یا خیر؟

بنابر مبنای شیخ رحمته‌الله اجتناب از آن لازم است؛ زیرا طبق معیار شیخ اگر اطراف به گونه‌ای باشد که در هر طرف اطمینان به عدم تکلیف باشد اجتناب از آن لازم نیست، اما در مثال مذکور چنین حالتی وجود ندارد؛ زیرا هر گوسفند حدود ۳۰٪ احتمال حرام بودن آن وجود دارد و این احتمال، موهوم نیست و لذا باید احتیاط کرد.

طبق معیار محقق نائینی رحمته‌الله که هرگاه مخالفت قطعی ناممکن باشد وجوب موافقت قطعی لازم نیست، در این صورت اجتناب لازم نیست و وجوب موافقت قطعی نخواهد داشت؛ به دلیل آنکه مخالفت قطعی ناممکن است؛ زیرا اگر مکلفی بخواهد یقین به مخالفت پیدا کند باید دو هزار و یک گوسفند از سه هزار

گوسفند را تصرف کند؛ زیرا تا قبل از این تعداد گوسفند، چه بسا گوسفندان حلال را تصرف کرده است. بنابراین زمانی که مخالفت قطعیه متصور نیست، این مخالفت حرام نیست و احتیاط نیز وجوبی ندارد، مگر علم اجمالی جدیدی حاصل شود.

بنابر مبنای مختار که ملاک غیر محصوره استهجان جریان اصل در تمام اطراف می‌باشد، اگر شرایط به گونه‌ای باشد که علم اجمالی جدید حاصل نشود و تنها به صورت پراکنده گوسفندانی در اختیار مکلف قرار می‌گیرد، بعید نیست ملتزم شویم که اصل مؤمن در افراد مورد ابتلا قابل جریان است و احتیاط لازم نیست؛ زیرا احتمال عقلایی ابتلا به سه هزار گوسفند وجود ندارد، لامحاله در همه‌ی آنها نمی‌تواند اصل مؤمن جاری شود و لذا مکلف نسبت به آنچه که مبتلای به آن می‌شود در طرف مورد ابتلا اصل مؤمن بدون معارض جاری می‌نماید، مگر آنکه مکلف علم اجمالی پیدا کند در مجموعه‌ای که در اختیار او قرار گرفته است قطعاً حرام وجود دارد، در چنین جایی اجرای اصل برائت در همه مستهجن است و در بعضی دون بعض نیز ترجیح بلامرجح است و در نتیجه احتیاط لازم است، بنابراین حکم نسبت به افراد و امکان، متفاوت خواهد بود.

مقرر: سید حامد طاهری